

Dramaturgia noastră de limbă maghiară

Drumuri și personalități

Dramaturgia maghiară din România, — ca și mișcarea teatrală, care a germinat-o — se luptă cu o dilemă interioară, care o determină de fapt: asumarea sau realizarea condiției de provincialitate, fără provincialism. Așezarea geografică a populației naționalităților conlocuitoare, presupune o mai accentuată ancorare în regiunile de băștină și o densitate relativ mai mare în provincie a intelectualității lor creatoare, care nu tinde, prin firea lucrurilor, spre o „carieră de Capitală“. La Tîrgu Mureș sau la Satu Mare, sau la Timișoara etc., actorii maghiari caută să facă teatru mare acolo, în mijlocul publicului lor, din orașe mici și de la țară. Activitatea de 15-25 de ani a celor șase trupe care joacă în limba maghiară la Cluj, Oradea, Tîrgu Mureș, Sfîntu Gheorghe, Satu Mare și Timișoara (plus „Cassandra“ mureșeană, studioul Institutului „Szentgyörgy Istvan“, care a ajuns o concurență serioasă, cel puțin ca repertoriu, pentru teatrele „mari“), constituie de-acum o certitudine. Aceste teatre însă, s-au afirmat pînă acum, în primul rînd cu clasici sau cu lucrări contemporane, importante, de bună calitate. Dramaturgia originală, „hic et nunc“, a răzbit mai anevoie, destul de sporadic în decursul anilor, pînă să ajungă la stadiul actual, plin de promisiuni. Deși teatrele nu au destulă încredere în dramaturgi — o seamă de volume de dramaturgie conțin piese în majoritate nejucate — înflori-

rea momentană a dramaturgiei este incontestabil un ecou al mișcării teatrale. Iar în stagiunea, care se termină acum, am avut prima ocazie de a asista la joncțiunea masivă a teatrului cu dramaturgia.

Să încercăm o trecere în revistă a principalelor personalități ale acestei dramaturgii.

MEHES GYÖRGY este acel onest meseriaș al comediei, atent la problemele cotidiene ale oamenilor cotidiani, care atacă din aceste probleme exact atîta în piesele sale, cîte au posibilități obiective și subiective, de a trece rampa, în momentul premierei. Dacă fetița tovarășului Ixulescu are dreptul să fie o elevă proastă, ori ba; dacă profesorii au dreptul să o menajeze împotriva sfîntei egalități a elevilor, ori ba; dacă unica locuință nouă, la dispoziția unui colectiv de muncă, se cuvine aceluia care o merită sau aceluia care au... „pile“ — iată problemele caracteristice comediei lui Méhes. Probleme de rînd ale oamenilor de rînd, tratate cu un bun simț, demn de respect, soluționate în mod optimist, dar în coordonatele realității, fără deformări, fără surisuri de afiș. Autorul atacă nu o dată și parabola pseudo-istorică, pentru demonstrarea părerilor sale în privința războiului

și a păcii (*Comedie barbară*) sau a progresului științific (*Arca lui Noe*). În centrul acestor fantezii, mai mult sau mai puțin sarcastice, stă însă mereu același om de rînd, plin de vitalitate și bun simț, modestul erou al modestelor conflicte contemporane. Méhes își cunoaște perfect locul și condiția, caută să le împlinească, fără nostalgii universale sau cosmice...

MARIA FÖLDES este omul prin excelență de teatru, pe harta acestei dramaturgii. Avînd și experiență scenică, ea are darul de a gândi în roluri, în actori, în scene, în distanțe și apropieri dintre sală și rampă. Ca mai toate femeile-scriitor, Maria Földes are un puternic simț al realității, mai bine zis, o puternică atracție, o nobilă curiozitate pentru viață: un umor nu o dată amărui, o pasiune a grotescului. În primul rînd om de teatru, Maria Földes scrie teatru de dragul jocului și nu de dragul textului. Ea nu savurează felul cum sună o frază ci relațiile cu partenerii, comunicarea dintre scenă și sală. Are suflet de actor, nu poate trăi fără aplauze — și sacrifică de dragul lor, uneori, profunzimea. Păcat că tragediile sale grotesti, cu tematică de lagăr sau general-existențială (*Femeia din baracă* sau *Al șaptelea, trădătorul*) n-au fost îmbrățișate de teatre: ele conțin adîncimi nebănuite, după tonul spiritual, de bîrfă, al comediilor.

DEÁK TAMÁS, cel mai cunoscut și mai agreeat de către actorii, regizorii și spectatorii români, dintre dramaturgii noștri maghiari „cu vechime”, este cel dintîi care vine în teatru dinspre poezie (fiind urmat azi de o întreagă pleiadă). Lupta lui Deák cu spectrul provinciei se manifestă în atacarea unor teme general-umane, general-valabile, mai puțin legate de condițiile concrete și experiențele sale. Poet, traducător de poeți, prozator și mai ales eseist de o rară erudiție, piesele lui au o inspirație pronunțată — și nu o dată deliberat — livrescă, invocînd programatic transfuza valorilor clasice ale culturii în năzuințele spre bine ale omului de azi. Caracterul pasionat umanist, anitifascist, antirăzboinic al lucrărilor sale captează, pe bună dreptate, interesul și sufragiul criticii de specialitate. Deák face artă angajată de o incontestabilă puritate. Livrescul însă îi poate deveni o povară. Personajele sale sînt, nu o dată, abstracțiuni, atitudini ambulante, și nu oameni vii, iar dialogurile lor, mai degrabă niște demonstrații filozofice sau estetice, e drept, de o cuceritoare eleganță, dar mai puțin dialoguri de scenă. Tocmai de aceea, autorul nu prea a avut noroc cu teatrele maghiare,

mai ales cu cel de la Cluj: spectacolele au negat livrescu dramaturgiei sale, în loc de a încerca să-l transfigureze.

VERESS DÁNIEL, și el eseist, în momentul de față secretar literar al Teatrului din Sfîntu Gheorghe, este singurul adept al dramei istorice, tip cronică, cu unele trimiteri la contemporaneitate. Se remarcă la el interesul pentru istoria locală, a secuimii — neam de răzeși în conflict permanent cu stăpînirea, care voia să-l frustreze de libertăți. Piesele lui Veress Dániel conțin mult pitoresc, mai ales în limbajul voit arhaic, în cavalcada personalităților de faimă, care se perindă în acțiunile acestor piese. Drama *Carnaval însingurat* ne oferă un interesant portret al lui Sigismund Báthori, un monstru al nevolniciei, care-și masacrează dușmanii, prietenii și poporul, vrînd să dovedească astfel vigoarea, care-i lipsește.

În ultimele stagiuni, o seamă de poeți și-au încercat forțele în dramaturgie. La Timișoara, Lászlóffy Csaba (*Podul de piatră*), la Sfîntu Gheorghe Tömöry Péter (*Moartea iluziilor*), iar Csávossy György, cu o comedie muzicală, în ambianță de basm (muzica fiind semnată de tînărul compozitor Czako Adam) etc. Dintre ei se desprind cîteva personalități, cu adevărat remarcabile, la care va trebui să fim tot mai atenți de acum înainte.

Excelentul poet **KANYÁDI SÁNDOR** debutează ca dramaturg cu cea de a doua sa lucrare dramatică — *Casa festivităților* — drama etică a unei familii de muncitori, cîndva luptători ilegaliști — și, în anii noștri, conducători luminați, dar ai căror copii sînt nerealizați, din cauza conflictului bunului lor simț cu slugărnicia mediului înconjurător, care-i tratează, fără voia lor, ca pe niște aristocrați. Piesa este pasionantă, cu o problematică hotărît inedită, și, în multe privințe, surprinzător de profundă, deși, ca formulare a dialogului, nu atinge nivelul poeziei lui Kányádi. Frazele pronunțate de eroi dîbuie, sugerează problema ce-l preocupă pe autor, dar nu ating chintesența ei. Poate să pară excesiv de pretențioasă poziția mea față de prima piesă *jucată* a lui Kányádi. Cunos-cîndu-l, însă, după volumele lui de mare răsunet, pretenția nu e nejustificată: Kányádi pe scenă, deocamdată, nu-i, decît autor; fără să fie *poetul* pe care-l cunoaștem.

PÁSKANDI GÉZA, personalitate controversată și plină de extreme contradictorii, poet, prozator, dramaturg, se remarcă în primul rînd printr-o fecunditate deosebită (volumul

său, recent apărut, conștient și conștient dialoguri — scenete, sau piese într-un act și opt piese mai ample); în al doilea rând, prin faptul, că numai a două dintre ele figurează menținea: „a fost prezentată de formația studențească de amatori din Timișoara, respectiv de actori sătmăreni la un matineu literar al revistei „Ifjumunkás“, și: „a fost prezentată de colectivul Teatrului Maghiar de Stat din Cluj...“ Páskándi surprinde cu consecvență situațiile explozibile, conflictele insolubile aflate în tot largul istoriei și mitologiei. Dramaturgia lui se caracterizează printr-un puternic spirit de frondă față de convențiile consacrate de estetică. Preferă efectele tari, „indecente“, cu dedesubtuari, de obicei trecute sub tăcere, cu mirosuri grele, sau cu lovituri grele; conflicte niciodată atenuate; alternative — limită; și — la început mai ales — o frondă pasionată, față de modalitățile clasice ale dramei. *Pygmalion* și *Galateea*, laureată cu premiul Uniunii Scriitorilor, o metaforă despre libertatea și răspunderea creației artistice, este o dramă, care se autoamulează, eliminând premeditat efectele scenice, înlocuind ciocnirile dintre adversari cu comentarea și analizarea lor. *Din cind în cind, ciinele își ridică un picior*, feerie în versuri, e o parodie plină de vervă și patimă la adresa romantismului. Cea mai reușită și mai densă dintre lucrările sale, o lucrare de o construcție aproape clasică, este metafora cvasi-kafkiană: *Cei ce nu figurează în Brehm*. Aici se remarcă atracția autorului pentru speculație, pentru dezbateră în abstract a unor situații cât se poate de concrete, pentru prăpăștiile spirituale interioare ce ne pîndesc. Ultima lucrare din volum, *În oșpeție sau Unus est Deus?* poate fi considerată o piatră de hotar în dezvoltarea lui Páskándi, o lucrare clasică, nu doar în formă, ci și prin limpezimea ideilor, a fermității construcției și a preciziei confruntării patimilor și pozițiilor. Această dramă, istorică, relevă personalitatea unui remarcabil intelectual rinascentist al Ardealului, reformatorul Dávid Ferenc. El a obținut, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, libertatea tuturor confesiunilor. Dar cei de credința lui îl sacrifică pe Dávid Ferenc odată cu ideea lui, de dragul pozițiilor politice, dobîndite. Piesa este un intens duel între trădător și trădat, care se atrag reciproc, care știu totul unul despre celălalt, și care n-au pe nimeni, în afară de ei, cu care să se poată înțelege... Aceste câteva indicații nu pot nici măcar contura opera multilaterală — și nu o dată contradictorie — calea de dezvoltare întortocheată a acestei incontestabile personalități dramaturgice. Volumul său, precum și punerile în scenă de pînă acum (recent a avut loc o premieră la Oradea, cu *Răzbu-narea portarului*, iar *În oșpeție* se repetă la

Satu Mare) ar merita o mai amplă și profundă cercetare analitică.

În sfîrșit, cel mai tînăr dintre toți, și cel mai norocos (cu patru piese jucate, din șapte), *KOCSIS ISTVÁN* este primul, care justifică întru totul numele de poet în dramaturgie. Un liric de foarte adîncă vibrație, cu un instinct puternic al marilor conflicte, Kocsis își caută deocamdată formele, conștient de faptul că trebuie să învețe meșteșugul dramaturgie. El aduce, totuși, pe scenă, probleme ample, de înaltă tensiune. Forma potrivită personalității sale pare a fi monodrama, pe care a cristalizat-o prima dată în *Amurgul lui Bolyai János*, dar care îl tenta și mai înainte, în *Coroana e de aur* (*Maria Stuart*) sau mai ales în *Martinovics*. Poet, cu deosebire preocupat de probleme etice, Kocsis atacă cu precădere în diferitele ei ipoteze, răspunderea față de societate. Eroii săi au întotdeauna de ales între propria lor personalitate și salvarea semenilor. Martinovics și Bolyai optează astfel, pentru această imposibilă tentativă, sacrificîndu-se în chip lucid, în urma unor foarte contradictorii procese de conștiință. De remarcă, că *Amurgul lui Bolyai János* prezentat la recentul festival al dramaturgiei originale de către teatrul sătmărean, cu Zsoldos Arpad (ales chiar de autor să interpreteze acest rol), mai este jucat de alți doi actori, la alte două teatre.

Ar fi incomplet și nedrept să nu amintim în încheiere, că momentul actual al dramaturgiei noastre de limbă maghiară a fost precedat de un pionierat al actorilor, care de ani de zile, pun consecvent în scenă, în diferite recitaluri, exigente și originale, operele contemporanilor lor, poeți. Dramatismul din versurile lui Páskándi, Kányádi sau Szilágyi Domokos a fost mai de mult încercat și adus la lumină de acești actori soliști, în căutarea unei dramaturgii pe măsura lor. Acum încep să se culeagă roadele.

